

Voordracht dodenherdenking 4 mei

Inez Schelfhout

ARQ Centrum '45.

Oorlog en herdenken is van alle tijden. Hoe leven we vandaag met de gevolgen van oorlogen uit het verleden als ook met de gevolgen van oorlogen uit het heden? Hoe raken deze verhalen ons terwijl we herdenken, hier in Oegstgeest.

Wie of wat herdenkt u vandaag. Wellicht gaat het om familieleden, al dan niet van vele generaties terug, die in Nederland of waar ook ter wereld omgekomen of vermoord zijn ten tijde van de oorlog. Misschien herdenkt u wel een militair die u dierbaar was die gesneuveld is tijdens een vredesoperatie of denkt u aan een klasgenoot uit een huidig oorlogsgebied die mensen heeft moeten verliezen of heeft moeten achterlaten. Of wellicht herdenkt u niet iets of iemand specifiek maar bent u hier vanwege de gemeenschap of de traditie.

Wat het ook moge zijn, ieder van ons heeft een eigen verhaal, ieder dorp en iedere stad heeft een eigen verhaal en herdenkt op een eigen manier.

Van generatie op generatie hebben we te maken met de gevolgen van ofwel de tweede wereld oorlog of andere oorlogen sindsdien. De effecten zijn nog altijd merkbaar binnen ons als individu, binnen onze families en binnen onze samenleving. Aandacht geven aan deze effecten en ruimte maken voor verschillende belevingen van verhalen, binnen verschillende generaties, is wat ik graag centraal wil stellen vandaag bij deze herdenking.

Dat doe ik vanuit twee rollen. Allereerst als kleindochter van twee grootouders die als kind opgroeiden in Nederlands-Indië. Zij maakten de oorlog mee als jonge kinderen in Japanse interneringskampen op Java en Sumatra. Vandaag herdenk ik beide ouders van mijn oma en de moeder van mijn opa, die het leven hebben moet laten in die verschrikkelijke oorlog. Ik denk dan ook aan mijn opa en oma die als kind deze ontberingen hebben moeten doorstaan, ouders hebben verloren en als kind getekend waren voor de rest van hun leven. Ook sta ik vandaag stil bij mijn moeder, die opgroeide in een gezin waar de oorlog altijd aan tafel zat, ook al werd er niet over gesproken. Een oorlog die zij zelf niet mee had gemaakt, maar die voelbaar aanwezig was en zorgde voor veel onbeantwoorde vragen.

Mijn familieverhaal is daarin niet uniek en er een zoals velen in onze maatschappij. Waarin verzwegen verhalen nog altijd op ons drukken, op zoek naar erkenning. Waarin ik ruimte zoek om er mijn eigen betekenis aan te geven en vragen te beantwoorden. Taboes te doorbreken. Ik ben daarop in mijn professionele loopbaan intergenerationele overdracht van oorlog gaan onderzoeken en alles wat ik daarover leer ook juist weer verspreiden. Omdat ik weet en voel hoe belangrijk het is om die taboes te doorbreken. Om ruimte te maken voor de verhalen. Vooral op een dag als vandaag.

Dus kan het geen toeval zijn dat ik hier ook sta als Klinisch Psycholoog van ARQ Centrum '45, een welbekend psychotrauma centrum hier in Oegstgeest aan de rijnschiedweg en inmiddels ook aan de kasteellaan. Specifiek ben ik betrokken bij de behandelgroep wat zich richt op de intergenerationele gevolgen van oorlog en geweld. In eerste instantie van WOII, maar dit kan inmiddels veel breder gezien worden.

Dit jaar bestaan wij 50 jaar. Sinds 1973 doen we ervaring en kennis op in het werken met oorlogsverhalen tijdens psychotherapie en wetenschappelijk onderzoek. Sommige van u

hebben wellicht de feestelijke opening in 1973 nog meegemaakt, waar Juliana en Bernhard bij aanwezig waren. Graag neem ik u aan de hand mee naar de geschiedenis van ARQ Centrum '45, hier in Oegstgeest. Hoe het belang van herdenken en stilstaan bij de pijnlijke verhalen rondom WOII begon. En hoe we die binnen ARQ nog altijd onderzoeken.

De geschiedenis van Centrum '45 kun je leggen naast de lat van de maatschappelijke geschiedenis van hoe er om werd gegaan met het leed na de oorlog. In de decennia vlak na de oorlog was er vooral opgebouwd en was er nauwelijks ruimte geweest voor verwerking van psychisch leed. Psychische kwetsbaarheid moest men vooral niet tonen, want dat zou de wederopbouw in gevaar brengen.

Kortom; velen hebben gezwegen, over het leed en de doden, uit zelfbescherming en doordat het onbeschrijflijke leed nauwelijks in woorden te beschrijven was. Het herdenken gebeurde wel, maar veelal in stilte. Naar elkaar en zeker naar de kinderen. De kinderen groeiden tenslotte op in vrijheid. Verhalen weekten hierdoor los van de context en gingen soms eigen levens lijden zonder betekenis of erkenning.

Inmiddels weten we dat als er te weinig ruimte is voor het verhaal, dat het dan voor de betrokkene zelf, maar juist ook voor anderen die het niet hebben meegemaakt, steeds lastiger wordt om ingewikkelde emoties rondom dat verhaal te begrijpen. Het kunnen vertellen en gedenken van het verhaal is nodig om de emoties tot rust te krijgen.

Maar in die begintijd was dat echt anders. Bestaande instanties binnen de geestelijke gezondheidszorg, Endegeest en de Jelgersma kliniek, waren niet of slechts ten dele in staat om oorlogsgetroffenen met hun specifieke problemen bij te staan. Psychiater prof. Bastiaans, signaleerde een gat in de bestaande hulpverlening en stelde, samen met anderen, dat er een centrum diende te komen waar oorlogsgetroffenen een specifieke behandeling konden krijgen. Het zou een accommodatie moeten worden die zich onderscheidde van toenmalige psychiatrische klinieken. Alles dat kon herinneren aan gevangenissen, kampen of andere traumatiserende omstandigheden, diende bij de opzet van zo'n centrum vermeden te worden. De uitgestrekte bouw van Centrum '45 en het open karakter van het gebouw zijn nog altijd een weerslag van die eisen.

De beginjaren van Centrum '45 kenmerkte zich door alle tegenstellingen die daar afspeelden. Sommigen betrokkenen wilden dat het een rusthuis zou worden voor getroffenen, anderen waaronder Bastiaans wilde juist dat er actief behandeld zou worden voor mensen die leden aan het zogenoemde KZ syndroom, de voorloper van PTSS. Uiteindelijk werd er gekozen voor een therapeutische gemeenschap. Alles draaide erom om iemands uitingen en belevingen betekenis te laten geven. Geen verdrongen verhaal maar een verhaal die van betekenis is in jouw leven, hoe pijnlijk ook. Dat kan bijvoorbeeld inhouden dat iemand eindelijk in staat is om afscheid te nemen van iemand die hij of zij door de oorlog is kwijtgeraakt. Leren aanvaarden dat die oorlogsgebeurtenissen deel uitmaken van je leven. Die gebeurtenissen bepalen ten dele dat je geworden bent wie je bent, en dat je sommige dingen niet geworden bent door de oorlog. Er werd dus onder andere veel gepraat over verlies. Mensen ontmoetten elkaar op een punt waar hun belangrijkste ervaringen gedeeld konden worden.

Erkenning voor het eigen verhaal werd een belangrijk punt. Telkens diende een nieuwe doelgroep zich aan bij ARQ centrum 45. Het feit dat zij welkom waren voor therapie bij Centrum '45 weerspiegelde vaak een belangrijke volgende stap in de maatschappij als het gaat om erkenning. Zo begon het ooit bij mensen van het verzet en militairen en kwamen daar later

de burgeroorlog slachtoffers bij. In eerste instantie uit Europa en pas later ook de slachtoffers uit Indië, de onderduik en ga zo maar door.

Eind jaren '80 kwam daar de nieuwe doelgroep van 'tweede generatie' bij. Zij meldden zich met een heel specifieke problematiek en diverse klachten. Centraal staat een zeer grote loyaliteit naar ouders die zo geleden hadden onder de oorlog. Deze doelgroep ontwikkelden zeer grote voelsprietten naar buiten, waarin ze alles waarnemen wat de ander mankeert, maar ontwikkelden hierdoor gebrekkige voelsprietten naar binnen, waardoor ze vaak overmant werden door emoties die ze niet begrepen. Maar hoeveel angst ze ook voelden, het leed stond nooit in verhouding tot wat ouders meemaakten in de oorlog. Een taboe op eigen leed wordt dan een probleem op zichzelf. Een groep die nog altijd zeer welkom is bij ARQ centrum 45 omdat het gaat over de intergenerationele gevolgen van oorlog. Omdat er nu in toenemende mate aandacht komt voor die psychische gevolgen.

In de jaren 90 kwam daar de doelgroep vluchtelingen bij. Inmiddels een zeer grote doelgroep van recentere en huidige oorlogen. Met heel vergelijkbare problematiek. Daarna kwamen de Veteranen en nu ook mensen die vanuit hun beroep te maken krijgen met herhaaldelijk excessief geweld, zoals politie en brandweer.

Bij alle doelgroepen gaat het om erkenning, herkenning en verwerking van het leed en het dragen van verlies. Zo blijft ARQ Centrum 45 telkens een weerspiegeling van wat er in de maatschappij gebeurt als het gaat om doelgroepen die zich aandienen rondom gevolgen van oorlog en geweld. Onze kennis, die ooit begon rondom WOII, is steeds breder toepasbaar.

En zo gaat het ook bij herdenken, waar we elk jaar er weer nieuwe verhalen bij krijgen. Zo ook hier in Oegstgeest.

Op 12 april dit jaar vertelde mijn manager, Magda Langemaire dat ze op haar fietstocht naar huis langs de nieuw geplaatste Stolpersteine fietste. Met bloemen erbij, op het terrein van de voormalige psychiatrische inrichting Endegeest waar wij, als ARQ Centrum '45, nu ook onderdeel van zijn met onze nieuwe locatie op de Kasteellaan. In de Tweede Wereldoorlog waren Endegeest en Rhijngeest de enige psychiatrische inrichtingen in de kuststreek die niet door de Duitsers in zijn geheel werden ontruimd. Het weerhield de bezetter er niet van om tien joodse patiënten weg te halen. In december 1942 moest de geneesheer directeur de lijst met namen verstrekken aan de bezetter. Op 13 mei 1943 zijn ze naar Westerbork gebracht en een week later zijn ze in Sobibor vermoord. Een vreselijk verhaal uit het verleden dat door deze stolpersteine opnieuw aandacht en erkenning krijgt. Zo blijven er elk jaar weer nieuwe elementen bij komen bij wie of wat we herdenken hier in Oegstgeest.

Zo zien we dat ook bij onze ouderen. Door het ouder worden gaan er steeds meer geheugenluiken open en komen oude verhalen naar boven. Misschien dat ze nu wat openlijker herdenken en niet meer zo in stilte. Doordat de ouderen de verhalen niet langer meer kunnen of willen isoleren vinden ze vaak alsnog betekenis door in gesprek te gaan met kleinkinderen. Ze zien een groot belang in het doorgeven van de verhalen in een poging de volgende generaties bewust te maken van oorlog. In deze dialogen kan er alsnog verwerking plaatsvinden. Dat geldt in eerste instantie bij de eerste generatie maar er wordt ook context gecreëerd voor de jongere generaties zodat aan beide kanten er ruimte komt voor verbinding in het delen van de verhalen.

Als we dan kijken naar de toekomst en de jongere generaties. Hoe zal het herdenken zich dan verder ontwikkelen? Mijn ARQ collega Bertine Mitima-Verloop heeft samen met het nationaal comite 4/5 mei onderzocht hoe je kinderen het beste kunt betrekken bij zo'n dodenherdenking. Wat vinden zij nu belangrijk en aansprekend? En hoe geven zij nu het liefst handen en voeten aan hun betrokkenheid?

Als ik kijk naar mijn eigen kinderen van 10 en 7 is het soms zoeken wie of wat ze nou herdenken, omdat in hun geval niemand het heeft meegemaakt die zij nog gekend hebben. Ik merk dat ik ze de verhalen vertel van mijn grootouders, maar zonder het op te dringen. Om ruimte te bieden voor hun eigen beleving daarbij. Zoals mijn moeder dat ook deed voor mij. Mijn zoon van 10 gaat er nu al heel anders mee om dan mijn 7 jarige dochter en dat mag. Zo was ik ook veel nieuwsgieriger naar de verhalen dan mijn broer en zusje. Wat betekent het voor mijn kinderen en waarom en op welke manier willen zij deze oorlogen herdenken?

Drie bouwstenen schijnen belangrijk te zijn voor de toekomst van herdenken; Kinderen willen allereerst vooral begrijpen waarom ze iets doen. Rituelen en verhalen betekenen niet zoveel zonder de context en beleving. De betekenis die ze er dan zelf aan geven kan en mag daarbij verschillen per kind, daar mag ruimte voor zijn. Ook ruimte voor eventuele kritische vragen. Als tweede geven ze aan dat oorlog vrij abstract is omdat ze het niet hebben meegemaakt en dat het van belang is om het tastbaar te maken. Dit kan door het delen van persoonlijke verhalen, zoals je dat terugziet bij herdenkingen, zodat kinderen zich een voorstelling kunnen maken van wat het is om in een oorlog te leven. Als derde bouwsteen vinden kinderen inclusiviteit belangrijk.

Wie er herdacht mag worden is van belang. Sommige kinderen vinden dat het betrekken van slachtoffers van andere oorlogen de herdenking actueler en inclusiever maakt. Vooral oudere kinderen vinden dat de herdenking meer op het hier en nu gericht mag zijn, met altijd als sterke basis en anker de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. Door het inclusiever te maken blijft het levendiger en dus het belang van herdenken meer voelbaar.

Om terug te komen bij u vandaag, hier in Oegstgeest. Bij uw verhaal. Wie of wat herdenkt u. Kunt u diep in uw hart voelen dat er aandacht en erkenning is voor hetgeen u herdenkt of zit daar nog een verzwegen geschiedenis? Voor sommigen kan 4 mei nog altijd een beladen dag zijn. Zoals het ook lange tijd voor mijn moeder was, die het leed van haar ouders op die dag wel voelde maar als kind niet kon deelnemen aan de rituelen die zo nodig waren voor de verwerking van het verdriet. Het verhaal van haar ouders kon maar moeilijk haar verhaal worden. Ze maakte wel ruimte voor mijn verhaal. En zo wil ik ook onze huidige jeugd volgen, in de maatschappij van 2023, waarin er ruimte komt voor hoe zij rituelen vorm zouden willen geven. Om te kunnen blijven begrijpen waarom we dit doen hebben we hen nodig. De jonge generaties lijken geïnspireerd door oude verhalen, die worden daardoor niet vergeten, en ze zijn gedreven om de dialoog aan te gaan om het telkens opnieuw te voorzien van betekenis.

Wij voelen een verbondenheid met het leed van hen die overleefden en hen die het leven moesten laten tijdens een oorlog. Historische feiten zijn daarbij van belang, ze creëren de context waar vanuit het verhaal en de betekenisverlening kan ontstaan. Zoals de Halifax, en de weggevoerde psychiatrische patiënten en nog vele andere verhalen hier in Oegstgeest. Uw verhalen. Samen herdenken we en maken we ruimte voor deze verhalen als blauwdruk ter voorkoming van nieuw leed.